

Mikszáth az író

Meglepő, mert nagyon is kézenfekvő a megemlékezésem címe, az a szempont amelyet vezérfonalul választottam. Mikszáth az író. Hát persze mi más lenne, miért is lennénk itt ma másért?!

Mikszáth a magyar prózairodalom egyik óriása.

S mégis, ha róla van szó, rá emlékeznek hagyományosan inkább a személyét, a személyiségét, az életútját idézik fel.

Hálás téma. Mikszáth élete tele van különös fordulatokkal, titkokkal, izgalmas szereplőkkel, érdekes helyszínekkel, közöttük a szeretett szülőfölddel.

Persze tudjuk, hogy életrajza részben maga is irodalom. Néha az az érzésünk, hogy Mikszáth alkotta meg a saját életrajzát, teremtette meg saját legendáriumát. „Minden, amit magamról írtam, költött dolog...”-írta egy helyen. Ismert, hogy írói, költői módon bánt saját életrajzának tényeivel, kis túlzással szólva megalkotta azt is. Ugyanakkor, amikor más írók esetében nagyon is ragaszkodott a szigorú tényekhez.

No, de térjünk vissza eredeti gondolatunkhoz. Mikszáth az író.

Írásművészetének erényeit, értékeit persze mindig is elismerték, méltatták a kritikusok, de végigtekintve a Mikszáth elemzéseken, a tanulmányokat olvasva különös sajátosságra bukkanunk, ami végighúzódik szinte kivétel nélkül a Mikszáth szakirodalom egészén.

Ez egyrészt a kirekesztés, másrészt az ellentétekben való minősítés mozzanata.

A kirekesztés, vagy finomabban szólva a kiválasztás mozzanata abban nyilvánul meg, hogy az életmű egészéből kiemelnek egy – egy részletet, műfajt, s a többivel szembeállítva értékelik, mint a Mikszáthi művészet lényegét. Így lett Mikszáthból a palócok írója, a különcök ábrázolója, a karcolatok, a rajzok, az előszavak szerzője, a politikai újságírás, a kispróza mestere. Pedig bennünket olvasókat mindezekkel együtt nagyregényei varázsolnak el igazán. Az életmű teljessége és nagyszerűsége.

Mikszáth írásművészetének értékelése sajátos ellentétekben fogalmazódik meg:

humoros – tragikus
könnyed – nehézkes
felszínes – mély
vidéki – városi
maradi (anekdotázó) – modern
idilli – komor

A Mikszáth-életmű ellentmondásos megítélésének oka az összehasonlításokból fakad. A magyar szerzők (Kemény Zsigmond, Jókai Mór) mellett a kortárs világirodalmi alkotók művészetével hasonlítják össze műveit. A XIX. századi európai epika olyan alakjaival, mint pl. Dosztojevszkij, Tolsztoj, Flaubert szemben Mikszáth könnyednek, szórakoztatónak, akár felületesnek, felszínesnek tűnhet. Hiányolható műveiből a jellemábrázolás lélektani mélysége, a bölcséleti-filozófiai megalapozottság, az átgondolt kompozíciós elvek, kárhóztatható művészete anekdotikus jellege miatt, mely, úgymond, a jellemteremtés és a történetészítés rovására megy. (Bár, hogy csak így zárójelben megjegyezzem, az anekdotizmus Mikszáthot követően nagyon is teret nyert a modern irodalomban, gondoljunk csak a cseh Bohumil Hrabal, Milan Kundera, a kolumbiai Gabriel Garcia-Marquez, vagy a magyar Esterházy Péter elbeszélő művészetére).

De minden kritikus ítélet ellenére Mikszáthot ma is olvassuk és szeretjük, vagy talán közelebb járunk az igazsághoz, ha úgy mondjuk, hogy ma is olvasható és szerethető.

Mi a titka? Az értő olvasó számára sem nehéz megfejtetni, de megfogalmazni legszebben Ady Endre tudta költői erővel, tömörséggel. Így írt Mikszáthról 1910-ben: **“Minden írása krisztusi cselekedet, fölemel, megkacagtat, feledtet, s példát ad alkalmas idegrendszerű lényeknek, hogyan kell az életet elviselni tudni, szépen, bölcsen, emberien.”**

A legiróbb író Mikszáth Kálmán éppen ezt tudta mindenkinél jobban. Hogyan kell, hogyan lehet a világ szörnyűségét, az emberi élet nehézségét, a lét tragikumát elviselni, józan fejjel, kellő cinizmussal, megértő bölcsességgel, felemelő derűvel és vigasztaló szeretettel. Éppen ezért, az ellentétek egysége, az összetett látásmód miatt van Mikszáthnak mondanivalója a mindenkor olvasó számára. Ez Mikszáth modernsége, korszerűsége s ez teszi őt klasszikussá, halhatatlanná.

Hozhatnánk a példákat műveiből, de idézzük csak föl a jó palócok és a tót atyafiak mitikus világát. Gondoljunk e mítosz hőseire, Bizi apóra, aki úgy nyer megváltást, hogy megszánja a falu árváját, meztelen lábaira kis csizmákat vesz. Pogány Filcsikre, aki híres bundáját, leánya helyett, akinek vétségét nem tudja megbocsátani, egy rongyos koldusasszonyra és gyermekére teríti. Olej Tamásra, a brezinai bacsára, aki fölgyújtja, porrá égeti saját világát, szeretett állatait. Önmagát bünteti, mert „kincsért, gazdagságért a vérére (lányára) alkudott.”

De a tragikus „hősök” mellett ott élnek ebben a világban a megalázottak és megszorítottak. A szegény nincstelenek, az árvák, a nyomorgók, a kiszolgáltatottak, a szenvedők, ahogy Mikszáth nevezte „Isten kedvencei”, a gyerekek.

Öröm és fájdalom, humor és tragédia, élet és halál, a lét alapkérdései Mikszáth művészi, írói világának alappillérei.

Ezzel az összetett, egyéni, érzékeny látásmóddal tekintett rá Mikszáth az írói hivatásra, szerepre is.

Nemcsak tanulságosak, de különösen izgalmasak, és árulkodóak, azok az írásai, amelyeket pályatársairól, a magyar regényírókról készített. (1904-1910) 29 magyar regény elé írt bevezetőt, Mikszáthosan egyéni ízű és humorú, a regényíró külső és belső tulajdonságait is megrajzoló portrévázlatot.

Mikszáth úgy látta, hogy a művészek, az írók különleges érzékenysége az a kereszt, amit mindig cipelniük kell, amiért súlyos árat kell fizetniük.

Végezetül idézzünk egy nagyon tanulságos, önleleplező részletet. (Beniczkyné Bajza Lenke regénye elé írt előszóból).

Az idősödő, betegséggel küszködő, kiábrándult, de megbékélt, bölcs ember panasza ez 1909-ből:

„Mert az írói világban még ritkább a boldogság, mint egyebütt. Másfajta ember boldog lehet, ha ő magának semmi baja nincs, s dolgai jól mennek, de az írónak az érzékeny lelkénél fogva a mások bajai is fájnak. Világfájdalom, melankólia vesz erőt e gyakorta abnormis természeteken, az élet sötét oldalainak festésébe azért merülnek el, de azok se mindig boldogok, akik felderítik az olvasót: mint ahogy a vidáman szökellő forrás gyakran éles, nagy sziklák közül tör ki, úgy serked ki a humor is nem egyszer fájdalmas sebek alul.”